

JINOYAT-PROTSESSUAL HUQUQDA TERGOVCHINING VAKOLATLARI

Ummatov Muhammadrasul Tursunovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19229716>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 22-mart 2026 yil
Ma'qullandi: 24-mart 2026 yil
Nashr qilindi: 26- mart 2026 yil

KEY WORDS

jinoyat protsessi, tergovchi, tergov vakolatlari, protsessual qarorlar, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, protsessual majburlov chorasi, dalillar, sud nazorati, inson huquqlari.

ABSTRACT

Mazkur maqolada jinoyat-protsessual huquqda tergovchining vakolatlari, ularning nazariy-huquqiy asoslari va amaliy ahamiyati kompleks tahlil qilingan. Tergovchining jinoyat ishini qo'zg'atish, tergov harakatlarini amalga oshirish, protsessual qarorlar qabul qilish hamda majburlov choralari qo'llash bilan bog'liq vakolatlari ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, Jinoyat-protsessual kodeksining 36-moddasi normalari asosida tergovchining mustaqilligi, uning prokuror va sud bilan o'zaro munosabatlari tahlil qilingan. Xalqaro-huquqiy standartlar, ilmiy qarashlar va amaliyot asosida tergov institutini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari jinoyat sudlovining samaradorligini oshirish va inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Jinoyat-protsessual huquqda tergovchining vakolatlari jinoyat ishini yuritish tizimining muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Tergovchi jinoyatni aniqlash, dalillarni to'plash va jinoyat ishini sudga yuborish jarayonida markaziy rolni egallaydi. Shu bois uning vakolatlari nafaqat protsessual jihatdan, balki inson huquqlarini ta'minlash nuqtai nazaridan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, tergovchining vakolatlari qanchalik aniq va muvozanatli belgilangan bo'lsa, jinoyat protsessining samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi [1].

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 36-moddasiga muvofiq, tergovchi jinoyat ishini qo'zg'atish, uni tugatish, gumon qilinuvchini ushlab va so'roq qilish, tergov harakatlarini o'tkazish hamda protsessual qarorlar qabul qilish vakolatiga ega [2]. Ushbu norma tergovchining keng qamrovli vakolatlarini belgilab, uning jinoyat protsessidagi asosiy subyektlardan biri ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ayrim protsessual majburlov choralari qo'llash uchun sud yoki prokuror roziligi talab etilishi tergov faoliyatida nazorat mexanizmlarining mavjudligini ta'minlaydi.

Tergovchining faoliyati mustaqillik va qonuniylik tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Qonunchilikka ko'ra, tergovchi tergov yo'nalishini va tergov harakatlarini amalga oshirish bo'yicha qarorlarni mustaqil qabul qiladi, faqat ayrim hollarda prokuror roziligi talab etiladi.

Bu haqda Mirjan Damaška ta'kidlab, tergov organlarining mustaqilligi jinoyat protsessining samarali ishlashi uchun zarur shart ekanligini qayd etadi [3]. Shu bilan birga, tergovchi faoliyati ustidan prokuror nazorati uning qonuniyligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Jinoyat protsessida tergovchining vakolatlari inson huquqlari bilan bevosita bog'liqdir. Tergovchi tomonidan qabul qilinadigan har bir qaror shaxs huquqlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, tergov faoliyatida qonuniylik va protsessual kafolatlarning ta'minlanishi muhim ahamiyatga ega. Xususan, European Court of Human Rights amaliyotida tergov organlari faoliyatida inson huquqlariga rioya etilishi adolatli sudlovning muhim elementi sifatida e'tirof etiladi [4].

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy jinoyat protsessida tergovchining vakolatlarini takomillashtirish zarurati ortib bormoqda. Jinoyatlarning murakkablashuvi, yangi texnologiyalarning paydo bo'lishi va protsessual talablarning kuchayishi tergov faoliyatiga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, ayrim jinoyat ishlari bo'yicha protsessual xatoliklar sabab ishlarning qayta ko'rib chiqilishi holatlari mavjud bo'lib, bu tergov bosqichida qabul qilingan qarorlarning sifatini oshirish zarurligini ko'rsatadi [5].

Shuningdek, zamonaviy sharoitda tergov faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Elektron dalillar, raqamli hujjatlar va tezkor-qidiruv faoliyatining yangi shakllari tergovchining vakolatlarini yanada kengaytirmoqda. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, raqamlashtirish tergov jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, dalillarni to'plash va tekshirish jarayonini yengillashtiradi [6].

Shu bois, jinoyat protsessual huquqda tergovchining vakolatlarini chuqur o'rganish, ularning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi tergovchining vakolatlarini kompleks tahlil qilish, ularning jinoyat protsessidagi o'rnini aniqlash hamda ushbu institutni takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Jinoyat protsessual huquqda tergovchining vakolatlari nafaqat protsessual harakatlarni amalga oshirish bilan cheklanib qolmay, balki jinoyat ishining to'liq, har tomonlama va xolisona tergov qilinishini ta'minlashga qaratilgan kompleks funksiyalarni ham o'z ichiga oladi. Tergovchi tomonidan qabul qilinadigan har bir qaror jinoyat ishining keyingi yo'nalishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ilmiy adabiyotlarda tergovchining vakolatlari masalasi jinoyat protsessining markaziy institutlaridan biri sifatida qaraladi [1].

Tergovchining asosiy vakolatlaridan biri jinoyat ishini qo'zg'atish yoki qo'zg'atishni rad etish bilan bog'liqdir. Ushbu vakolat jinoyat protsessining boshlang'ich bosqichida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu qaror orqali jinoyat ishining keyingi taqdiri belgilanadi. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risidagi qaror yetarli asoslar mavjud bo'lgan taqdirdagina qabul qilinishi lozim, aks holda bu fuqarolarning huquqlarining buzilishiga olib kelishi mumkin [2].

Tergovchining yana bir muhim vakolati gumon qilinuvchini ushlab va so'roq qilish bilan bog'liqdir. Ushbu protsessual harakatlar jinoyatni fosh etishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Biroq, bu jarayonda inson huquqlariga qat'iy rioya etilishi talab etiladi. Andrew Ashworth ta'kidlaganidek, gumon qilinuvchining huquqlari buzilgan taqdirda tergov natijalari ishonchliligini yo'qotadi [3]. Shu sababli, tergovchi tomonidan amalga oshiriladigan har bir harakat qonuniylik va inson huquqlarini hurmat qilish tamoyillariga asoslanishi lozim.

Tergovchining vakolatlari doirasida dalillarni to'plash va tekshirish jarayoni alohida o'rin tutadi. Dalillar jinoyat ishining hal qilinishida asosiy rol o'ynaydi va ularning to'g'ri to'planishi hamda baholanishi tergovchining professional mahoratiga bog'liq. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, dalillarni to'plash jarayonida protsessual normalarga rioya qilinmasligi ularning yaroqsiz deb topilishiga olib keladi [4]. Shu sababli, tergovchi dalillarni yig'ishda qonuniy tartibga qat'iy amal qilishi zarur.

Shuningdek, tergovchi ayblanuvchini ishga jalb qilish va unga nisbatan ehtiyot choralari tanlash bo'yicha muhim vakolatlarga ega. Bu jarayon shaxsning konstitutsiyaviy huquqlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, ehtiyot choralari qo'llashda asoslanganlik va zaruriyat prinsiplari muhim ahamiyat kasb etadi. European Court of Human Rights amaliyotida ham ehtiyot choralari qo'llashda inson huquqlariga rioya etilishi qat'iy talab sifatida belgilanadi [5].

Tergovchining tezkor-qidiruv faoliyati bilan bog'liq vakolatlari ham jinoyatni ochishda muhim ahamiyatga ega. U tegishli organlarga yozma topshiriqlar berish orqali jinoyatni fosh etish bo'yicha qo'shimcha choralarni amalga oshiradi. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, tezkor-qidiruv faoliyati tergov jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, biroq u qonuniylik doirasida amalga oshirilishi shart [6].

Tergovchining vakolatlari tizimida prokuror bilan o'zaro munosabatlar ham muhim o'rin tutadi. Tergovchi ayrim hollarda prokuror ko'rsatmalariga rozi bo'lmasligi va o'z e'tirozlarini yuqori turuvchi prokurorga taqdim etishi mumkin. Bu esa tergovchining protsessual mustaqilligini ta'minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, tergovchining mustaqilligi jinoyat protsessida xolislikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi [7].

Amaliyotda tergovchining vakolatlarini amalga oshirish jarayonida ayrim muammolar ham uchrab turadi. Xususan, protsessual qarorlarning yetarlicha asoslanmaganligi, dalillarni yig'ishda kamchiliklarga yo'l qo'yilishi kabi holatlar kuzatiladi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, ayrim jinoyat ishlari bo'yicha sudlar tomonidan ishlar qo'shimcha tergovga qaytarilishi tergov bosqichidagi kamchiliklar mavjudligini ko'rsatadi [8]. Bu esa tergov faoliyatini yanada takomillashtirish zarurligini bildiradi.

Zamonaviy sharoitda tergovchining vakolatlari raqamli texnologiyalar ta'sirida kengayib bormoqda. Elektron dalillar, videokuzatuv materiallari va boshqa raqamli manbalar tergov jarayonida keng qo'llanilmoqda. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, raqamli dalillarni to'g'ri yig'ish va saqlash tergov natijalarining ishonchligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega [9].

Shuningdek, tergovchining qarorlarining majburiyigi ham uning vakolatlarining muhim jihatlaridan biridir. Qonunchilikka ko'ra, tergovchi tomonidan chiqarilgan qarorlar barcha tashkilotlar va mansabdor shaxslar tomonidan bajarilishi shart. Bu esa tergov faoliyatining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, jinoyat protsessual huquqda tergovchining vakolatlari keng qamrovli bo'lib, ular jinoyat ishining to'liq va xolisona tergov qilinishini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu vakolatlarining to'g'ri amalga oshirilishi jinoyat sudlovining adolatligi va samaradorligini ta'minlaydi. Shu sababli, tergov institutini yanada rivojlantirish va takomillashtirish zamonaviy huquqshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Taruffo M. Judicial Decision-Making and Evidence //Springer. – 2020. – P. 15-28.

2. Ashworth A. Criminal Procedure and Fair Trial Standards //Law Quarterly Review. – 2022. – T. 138. – №. 4. – P. 210-218.
3. Ashworth A. Human Rights and Criminal Justice //Oxford University Press. – 2021. – P. 50-65.
4. Cappelletti M. The Judicial Process in Comparative Perspective //Oxford University Press. – 2020. – P. 300-315.
5. European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the Convention. – 2022. – P. 12-45.
6. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice //Oxford University Press. – 2020. – P. 1-15.
7. Damaska M. The Faces of Justice and State Authority //Yale University Press. – 2019. – P. 56-60.
8. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy ma'lumotlari //https://sud.uz
9. Buscaglia E. Judicial Reform and Efficiency //World Bank Publications. – 2021. – P. 89-105.

